

GEÇMİŞİ DONDURMAK, GELECEĞİ İNŞA ETMEK: MÜZE ZAMANSALLIĞININ HETEROKRONİK YÜZÜ FREEZING THE PAST, CONSTRUCTING THE FUTURE: THE HETEROCHRONIC FACE OF MUSEUM TEMPORALITY

Ayça Bayrak Uluğ*

Öz

Müzeler, tarih geçmişini koruyan ve sergileyen kurumlar olarak algılanmaktadır. Bu makale, Fransız düşünür Michel Foucault'nun heterotopya kavramı ve heterotopyaların belirleyici özelliklerinden biri olarak sunduğu heterokroni ilkesini bir başlangıç noktası kabul eder. Modern müzelerde hâkim olan müzeolojik zamanın geçmişe yönelimli yapısını işaret ettikten sonra müzelerin heterokronik heterotopyalar olarak zamanı tüm yönleriyle nasıl kapsayabileceğini sorarak müze zamansallığını tartışmaya açarak eleştirel müze teorisine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Müze Teorisi, Müze Zamansallığı, Müzeolojik Zaman, Michel Foucault, Heterotopya, Heterokroni.

Abstract

Museums are generally perceived as institutions that preserve and exhibit historical pasts. Taking as its starting point the concept of heterotopia formulated by French philosopher Michel Foucault and the principle of heterochrony he identifies as one of the defining characteristics of heterotopias, this article initially highlights the past-oriented structure of museological temporality dominant in modern museums. Subsequently, it interrogates how museums, as heterochronic heterotopias, might encompass temporality in all its dimensions. By opening museum temporality to critical examination, this paper aims to contribute to critical museum theory.

Keywords: Critical Museum Theory, Museum Temporality, Museological Time, Michel Foucault, Heterotopia, Heterochrony

* PhD., İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Müzecilik Doktora Programı, aycabayrak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5186-1420 (Makale Gönderim Tarihi: 14.02.2025, Makale Kabul Tarihi: 26.03.2025).

Giriş

Müzenin kökenleri, tarih öncesi mitlerden MÖ 4. yüzyılda kurulduğu bilinen İskenderiye Kütüphanesi'ne, Rönesans Dönemi'nde şekillenen nadire kabinelerinden, studiolo denilen çalışma odalarına kadar farklı bağlamlarda ele alınmaktadır. Modern müzeciliğin temellerinin atıldığı ilk oluşumun hangisi olduğu konusunda henüz bir fikir birliğine varılmamış olsa da günümüzde müzelerin yalnızca koleksiyon sergileyen mekânlar olmanın ötesine geçerek kültürel, sosyal, ekonomik ve bilimsel etkenlerle sürekli bir etkileşim içinde değişip dönüşen işlevlere sahip yapılar olduğu genel bir kabul görmektedir (Duncan, 1971; Hudson, 1998; Abt, 2006; Macleod, Hanks ve Hale, 2012).

Avrupa'da *galleria*, *studiolo*, *cabinets de curiosités* ve *wunderkammer*, *kunstammer* gibi modern öncesi dönemde şekillene başlanan biriktirme pratikleri ve koleksiyon mekânları, modern müzelerin tarihsel öncülleri olarak değerlendirilir. Ancak modern müzeler pedagojik işlevleri ve kamusal erişilebilirlikleri açısından tarihsel öncüllerinden ayrılır. Daha açık ifade etmek gerekirse, toplumun yalnızca belli bir kesiminin (soylular, eğitilmişler, bilim "adamları" gibi) görebildiği, prestij ve güç göstergesi olan veya bilimsel niteliği olduğu düşünülen koleksiyonların sergilendiği sınırlı erişime sahip mekânlar olarak nitelendirilebilecek müze prototiplerinden farklı olarak; modern müze toplumun erişimine açık kamusal bir eğitim alanı olarak tahayyül edilmiştir. George E. Hein'a göre müzelerin giderek daha fazla eğitsel işlev üstlenmesi, Aydınlanma düşüncesinin

temel ilkelerinden biri olan eğitimde eşitlik fikrinin bir yansımasıdır (Hein, 1998: 3).

Müzelerin sadece koleksiyonları sergileyen mekânlar olmanın ötesinde toplumsal bilincin inşasında aktif rol oynayan kurumlar olarak yapılanmasını sağlayan modern müzecilik anlayışı (postmodern düşünceyle birlikte sanatçıların kurumsal eleştirilerinin etkisiyle) 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren felsefi bir sorgulamaya tabi tutulur. Bu sorgulamalarla birlikte müzelerin politik ve ideolojik yapılarla nasıl şekillendiğini ve hangi anlatıların ön plana çıkarıldığını hangilerini gizlediğini irdeleyen, müzeleri yalnızca kültürel mirası koruyan kurumlar olarak değil; toplumsal hafızayı belirleyen araçlar olarak değerlendirilen eleştirel müzecilik teorisi gelişmeye başlar (Reeve ve Woolard, 2006).

Eleştirel müzeciliğin kuramsal çerçevesini şekillendiren en önemli teorik isimlerden biri Michel Foucault'dur. Michel Foucault (1926–1984)'nın bilgi ve iktidar ilişkilerini sorgulayan analizleri, eleştirel müzecilik yaklaşımlarının en önemli teorik kaynaklarından biridir. Müzeye yönelik Foucaultyen bakış açıları, müzelerin yalnızca nesnelerin toplumu eğitmek amacıyla sergilendiği tarafsız alanlar olarak değil, iktidar ve bilgi rejimlerinin üretildiği, toplumsal bilincin inşasında aktif rol oynayan politik kurumlar olarak analiz edilmeye başlanmasında etkili olur. Tony Bennett, Eileen Hooper-Greenhill, Duncan Cameron ve Donald Preziosi gibi teorisyenler tarafından benimsenen bu düşünce hattı, eleştirel müzecilik teorileri çerçevesinde takip edilmeye ve derinleştirilmeye devam etmektedir.

Foucault'nun, heterotopya kavramsallaştırmasından hareketle müze mekanının zamanla ilişkisini eleştirel bir bakışla tartışmaya açmayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda Foucault'nun heterotopyaların belirleyici özelliklerinden biri olarak sunduğu heterokroni ilkesi bir başlangıç noktası kabul edilerek heterotopya olarak değerlendirilen müzelerin zamanla olan ilişkisini inceleyip müzeolojik zamanın nasıl inşa edildiğini ve müzeolojik zamanın zamansallığına eleştirel bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılacaktır.

1. Michel Foucault'nun İzinde Eleştirel Müzecilik Teorisi

Michel Foucault, bilgi, iktidar ve kurumlar arasındaki ilişkileri sorgulayan kapsamlı analizleriyle modern düşünceyi derinden etkilemiştir. Felsefe ve psikoloji eğitimi alan Foucault, Collège de France'ta "Düşünce Sistemleri Tarihi" kürsüsünde görev yapmıştır. Disiplin, gözetim, iktidar mekanizmaları gibi kavramları çeşitli kurumsal bağlamlarda inceleyen Foucault'nun çalışmaları bilim tarihi, psikiyatri, ceza sistemleri ve öznelliğin inşası gibi geniş bir yelpazeye yayılmıştır (Murray, 2009:134).

Fransız düşünürün eleştirel analizlerinde, modern kurumların toplumu şekillendirme süreçleri ve bilgi üretim mekanizmaları merkezi bir yer tutar. Modern müzeler üzerine kapsamlı analizler yapmamış olsa da hapishaneler, hastaneler, okullar ve klinikler gibi kurumları inceleyerek, bu yapıların yalnızca işlevsel alanlar olmadığını, aynı zamanda belirli bilgi ve iktidar ilişkilerini pekiştiren kurumsal yapılar olduğuna yönelik teori ve yaklaşımları, müzecilik alanındaki eleştirel tartışmalar için genel bir

teorik çerçeve sunar (Batkin, 1997; Martine, 2006; Hetherington, 2015; Artun, 2006; Greenhill, 1992). Örneğin, Artun (2006:189), Foucault'nun çağdaş müzeoloji üzerindeki etkisini vurgulayarak, onu bu alandaki "en etkili kuramcılardan biri" olarak tanımlarken müze teorisyeni Hetherington (2006: 21-22) ise Foucault'yu Fransız sosyolog Pierre Bourdieu ile birlikte ele alarak, sosyolojik dönüşümle özdeşleşen "yeni müzecilik" anlayışının gelişimindeki önemli teorik seslerden biri olarak değerlendirmektedir. Nitekim, Foucault'nun bilgi-iktidar eksenli kurum analizlerinden etkilenen Tony Bennett, Eileen Hooper-Greenhill, Duncan Cameron, Douglas Crimp, Mieke Bal ve Donald Preziosi gibi müze teorisyenleri, müzelerin yalnızca nesnelere sergileyen mekânlar değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliği şekillendiren ve belirli güç ilişkilerini üreten ya da yeniden üretmek için perçinleyen kurumsal yapılar olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin müze pedagojisiyle ilgili çalışmalar yapan teorisyen Eileen Hooper-Greenhill, 1992 yılında yayımlanan *Museums and Shaping of Knowledge* ("Müzeler ve Bilgiyi Şekillendirmek") isimli ufuk açıcı kitabında, müzecilik tarihini biriktirilen ve sergilenen nesnelere yapıdaki değişimle değil; müzecilik pratiğinde belirleyici olan mekânsal organizasyonlar, biriktirme ve sergileme biçimleri üzerinden Foucault terminolojisinden ödünç aldığı *episteme* kavramı aracılığıyla değerlendirir. Aynı kitabın giriş kısmında müzelerin uzun süre eleştirel analizlerin dışında kaldığını ancak 1990'lardan itibaren bu durumun değişmeye başladığını belirtir:

"Geçmişte, müzeler bir şekilde okul eğitiminin veya medyanın tabii tutulduğu

dikkatli çalışmadan kaçabilmişti. Gizli müfredat ve okul müfredatında bilgi olarak sayılan şeyleri oluşturan görünmeyen ve söylenmeyen ancak güçlü, temel varsayımlar açığa çıkarıldı. Ancak, 'müze' dediğimiz 'gerçekliği' oluşturan çeşitli unsurların analizi henüz yeni başlıyor." (Hooper-Greenhill, 1992: 2-3).

Bu cümlelerin yazılmasının üzerinden geçen otuz yılı aşkın süre, Hooper-Greenhill'in henüz 90'lı yılların başlarında yaptığı bu çıkarımlarının ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir. Kamuya açık modern müze fikrinin ortaya çıkışından yüzyıllar sonra, eleştirel müze teorisi içinde Foucaultyen yaklaşımlar çeşitlenmesi ve müzelere yönelik analizlerin derinleşmesiyle; eleştirel müze teorisi içinde Foucaultyen bakış açıları yaygınlaşır. Çalışma boyunca, "müze denilen gerçekliği oluşturan unsurlardan" biri olan zaman kavramının müzeye özgü yapısı Foucault'nun müzelerden doğrudan bahsettiği "Başka Mekânlara Dair" başlıklı metninde açıkladığı *heterotopya* kavramı çerçevesinde irdelenecek, heterotopik mekanlar olarak müzelerin zamanla ilişkisini sorgulamak için başlangıç noktası olarak Foucault'nun heterotopyaların bir ilkesi olarak öne sürdüğü *heterokroni* kavramından hareket edilecektir.

2. Öteki yerler olarak Heterotopyalar

Michel Foucault, *Les Hétérotopies* ifadesini ilk kez, *Les mots et les choses: Une archéologie des sciences humaines* ("Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi" 1966) adlı eserinde Jorge Luis Borges'in hayali bir ansiklopedisini nitilemek için kullanır (Foucault, 1966:9). Aynı yıl ütopya ve edebiyat temalı bir radyo konuşması yapan Foucault, bu konuşmasında ütopyalarla birlikte heterotopya kavramına tekrar değinir. Ancak düşünürün bu kavramla ilgili en kapsamlı açıklamasını duymak için, 14 Mart 1967'de mimarlar için verdiği *Des espaces autres* ("Başka Mekânlara Dair") başlıklı konferansını beklemek gerekecektir (Foucault- Hurley, 1998:175).

Foucault'nun ölümünden kısa bir süre önce, 1984'te Berlin'de gerçekleşen *Idea, Process, Results* sergisi kapsamında yazılı olarak yayımlanan bu açıklama (Johnson, 2006:76); *Architecture, Mouvement, Continuité* dergisinde Fransızca olarak yayımlanmıştır. Daha sonra ise *Of Other Spaces* (1986) ve *Different Spaces* (1998) olmak üzere iki farklı başlıkla İngilizceye çevrilmiştir (Foucault- Hurley, 1998:175). Metin, İngilizce çevirisindeki benzer şekilde Türkçe'ye farklı başlıklarla çevrilir: "Öteki Mekânlara Dair" (Boysan ve Erkan, 1998) ve "Başka Mekânlara Dair" (Işık Ergüden, 2021). Her iki çeviri metinde de *Fransızca Les Hétérotopies* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak *heterotopya* ifadesi tercih edilir.¹

¹ *Les Hétérotopies* kelimesinin ilk kez geçtiği kaynak olarak işaret edilen kez *Les mots et les choses: Une*

archéologie des sciences humaines isimli kitabın *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir*

Heterotopya, Yunanca *hetero* ("başka" veya "farklı") ve *topia* ("yer") kelimelerinden türetilmiştir (Sohn, 2008:41). Tıp literatüründe heterotopya, bir doku ya da organın normal konumundan farklı bir noktada bulunması durumunu tanımlar (Mugg ve Malhotra, 2011). Heterotopya kavramını biyolojik bağlamından çıkararak, toplumsal mekânların işleyişiyle ilişkilendiren Michel Foucault heterotopyaları "toplum içinde var olan ancak ondan farklı kurallarla işleyen mekânlar" olarak tanımlar. Foucault'ya göre, heterotopyaların en önemli özelliklerinden biri ütopiyaların aksine, fiziksel olarak var olmalarıdır. Ancak fiziksel mekanlar olarak heterotopyalar, "bilindik" fiziksel mekanlardan kendilerine özgü işleyen zaman-mekân rejimiyle ayrılarak başka/öteki mekanlar olarak varlık gösterir.

Heterotopyalarının analiz edilmesine "heterotoloji" adını veren Foucault, bu başka/öteki mekanların tanımlanması ve incelenmesi için bazı temel ilkeler ortaya koyar. Bu ilkelere göre, her toplum kendine özgü heterotopyalar üretir ve bu mekânların işlevleri zaman içinde dönüşebilir. Heterotopyalar zamansal veya mekânsal bir kırılmayı temsil eder. Farklı mekânları bir araya getirme özelliğine sahiptirler ve zamansal aşınmadan koruyan veya belirli anlarda ortaya çıkan heterokronik yapılar olabilirler. Erişimleri kısıtlı olabilir ve belirli kurallar çerçevesinde kullanılırlar. Çevrelerindeki diğer mekânlarla ilişkileri sayesinde anlam kazanırlar (Foucault, 2011: 291-300).

Müzelerin heterotopolojik bir analiz çerçevesinde ele alınması, onların yalnızca nesnelere bir araya getiren mekânlar olmadığını, aynı zamanda farklılıkları da bünyesinde barındıran ve bu farklılıkları belirli bilgi rejimlerine göre organize eden kurumsal yapılar olduğunu tartışmaya açar (Lord, 2006:3). Başka bir ifadeyle, heterotopya kavramı müzeleri yalnızca tarihi nesnelere sergilendiği mekânlar olarak görmek yerine, onların felsefi ve eleştirel bir perspektiften değerlendirilmesini sağlar. Bu bağlamda müzeler, heterotopyalar içerisinde özel bir yere sahiptir, çünkü hem fiziksel/mekansal hem de zamansal boyutta toplumsal düzeni yeniden üretirler.

3. Heterokronik Heterotopya Olarak Müze

Foucault, zamansal işleyişleri nedeniyle farklılaşan heterotopyaları açıklamak için, "heterokroni" ilkesini kullanır. Heterotopyaların bir türü olan heterokronik mekânları zaman içerisindeki süreklilikleri çerçevesinde değerlendirir. Bu değerlendirmesinin sonucunda heterokronik heterotopyaları zamanı sonsuz bir şekilde biriktiren (müzeler, kütüphaneler) veya belirli dönemlerde ortaya çıkıp kaybolan (festivaller, tatil köyleri) mekânlar olarak iki kategoriye ayırır. Heterokronik heterotopyalar, zamanın akışını kesintiye uğratan, farklı zamanları bir araya getirerek onları yeniden düzenleyen mekânlar olarak değerlendirildiğinde; müzeler, heterokronik heterotopyaların en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkar.

Arkeolojisi isimli çevirisinde çevirmen Mehmet Ali Kılıçbay Fransızcadaki "Les hétérotopies" ifadesini

Türkçe'de "türdeş olmayan yerler" ifadesiyle karşılır.

Müzeler, geçmiş nesnelere ve anıları bir araya getirerek koruyan, muhafaza eden ve sürekli olarak biriktiren heterokronik mekânlar olarak düşünüldüğünde, müze zamanın yalnızca sergilendiği bir yer olmanın ötesinde aynı müzeye özgü bir zamanın üretildiği ve biçimlendirildiği bir temsil mekânı hâline gelir. Müzenin bir zaman temsili mekânı olmanın da ötesinde farklı zamanların bir arada temsil edildiği heterokronik bir mekân olarak tahayyül edilmesi modern müze fikriyle ortaya çıkar. Ali Artun'a (2012: 139-140) göre, modern müzelerde nesnelere tarihsel süreklilik ve bilimsel kategorilere göre tasnif edilir; zamansal, mekânsal ve kavramsal olarak sıralanır; kronolojiler oluşturulur, açıklamalar eklenir ve belirli ölçümler yapılır. Başka bir ifadeyle modern müzeye birlikte zaman müze sergilerine ilişkin bir unsur hâline gelmesi sonucunda, "müzelik nesnelere" yalnızca teşhir edilmez aynı zamanda müzeolojik akıl tarafından berlielelenen zamansal bir düzenlemeye tabi tutulur.

Zamansal düzenlemenin mekânsal bir düzenlemeyle örtüştürüldüğü heterokronik mekânlar olarak müzelerin yaptığı, bir anlamda nesnelere müzeye özgü belirli bir zamansal düzen içerisinde düzenleyip sergileyerek bir tür tarihsel süreklilik içinde sunmaktır. Ancak bu biriktirme ve sergileme pratiği aracılığıyla gündelik yaşamın akışından koparılan nesnelere, müzelerde belirli bir zamansal sınıflandırma rejimine de tabi tutulur. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bu sınıflandırmanın doğal ya da verili değil; aksine, toplumsal ve politik süreçler tarafından inşa edilen bir yapıdır. Modern müzeolojik aklın şekillendirdiği ve müzelerde nesnelere aracılığıyla temsil ederek görselleştirdiği bu

müzeye özgü ancak kısıtlayıcı zaman kavramı için müzeolojik zaman ifadesi kullanılacaktır.

Müzenin "koruma" işleviyle gündelik zamanın aşındırıcı etkisinden arındırılan nesnelere, ait oldukları tarihsel bağlamdan kopararak, müzeolojik zaman içerisinde yeniden konumlandırılır. Müzelerde sergiler aracılığıyla kurulan bu zamansal bağlam müzeye içkin değil; küratöryel stratejiler doğrultusunda oluşturulmuş bir yapıdır. Dolayısıyla müzeler, salt olarak geçmişe ait nesnelere oluşan koleksiyonları sergileyen mekânlar değil; farklı zaman dilimlerinden nesnelere aynı mekân ve zamanda bir araya getirerek, zamanın akışına ve mekândaki temsiline müdahale eden kurumlardır. Seçilen nesnelere belirli bir düzende bir araya getirilmesiyle zaman içerisinde belirli bir yere konumlandırılması nesnelere tarihsel bir değer kazandırırken, diğer yandan müzeye özgü müzeolojik bir zaman ortaya çıkarır. Modern müzelerin özünde yer alan bu müzeolojik zamana atfedilen tarihsel değer aracılığıyla ise müzelerle biriktirme, koruma, sergileme gibi geleneksel işlevlerinden farklı, ideolojik ve pedagojik işlevler de yüklenmiş olur. Müzecilik pratiklerinden alışageldiği şekliyle müze zamansallığı geleneksel olarak şimdinin politik, sosyal ve kültürel koşulları tarafından şekillendirilmiş söylemler aracılığıyla geçmişe yönelik inşa edilir. Preziosi'ye göre kendine özgü bir zamansallık rejimi kuran müzeler, modern ulus devletlerin tarihsel anlatıları desteklemek ve süreklilik inşa etmek için başvurduğu araçlardan bir tanesidir (Preziosi,2009:508). Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, müzelerin tarafsızlık iddiası gerçeği yansıtmaz; bugünden geçmişe yönelik

kurgulanan müzeolojik zaman modern müzeolojik aklın bir ürünüdür.

Bu noktada, Tony Bennett'in Foucault'nun düşüncelerinden etkilenecek ortaya koyduğu "sergileme kompleksi" kuramı müze zamansallığını eleştirel bir yaklaşımla ele almak için önemli bir referans noktasıdır. Bennett'e göre, müzeler bilgi, güç ve gerçeklik arasındaki karmaşık ilişkileri düzenleyen kültürel kurumlar olarak işlev görmektedir. Sergileme teknolojileri ve anlatıları, müzelerde hangi nesnelerin görünür olup hangilerinin görünmez kalacağını belirleyen kritik unsurlar arasındadır. Sergileme kompleksi bağlamında değerlendirildiğinde müzelerin yalnızca tarihsel anlatılar sunan mekânlar değil, aynı zamanda ne tür bir zaman anlatısının temsil edileceğini belirleyen epistemolojik alanlar olarak ele alınmasının gerekliliği belirginleşir. Çeşitli coğrafyalara, dönemlere ve kültürlere ait nesnelere, müzenin mekansal çatısı ve zamansal yapısı altında bir araya getirilip izleyiciye aynı mekân içerisinde eşzamanlı olarak farklı yer ve zamanları kapsayan bir izleyici deneyimi sunar. Geçmiş (tarih) ve şimdiki zamanı iç içe geçerek şekillendirdiği müzeolojik zaman, bir yandan müzelerin heterokronik yapısını perçinlerken; diğer bir yandan şimdiki zamanın gelecekle olan ilişkisini geçmişe ait nesnelere geleceğe aktarılmasına indirgeyerek geleceğe dair anlatıların nasıl bu heterokronik yapının dışında bıraktığını gösterir. Dolayısıyla müzeolojik zaman verili ya da tarafsız değil, modern müzeolojik düşünce ve müzecilik pratikleri ve küratöryel tercihlerle sosyal olarak inşa edilen sosyal bir gerçekliktir.

Carol Duncan, Foucault'nun hapisane ve okul gibi mekânları analiz ederken geliştirdiği kavramları, müzelere uyguladığı *Civilizing Rituals: Inside Public Art Museums* (Uygarlaştırıcı Ritüeller: Kamu Sanat Müzelerinin İçinde, 1995) adlı çalışmasında müzelerin mimari düzenlemeleri ve sergi rotaları, ziyaretçilerin hareketlerini yönlendirerek onları belirli bir "aydınlanma" veya "kültürel terbiye" sürecine soktuğu fikrini öne sürerek; müzelerin tarafsız bir şekilde geçmişin anlatıldığı yerler değil, aynı zamanda belirli ideolojik çerçevelerin yeniden üretildiği disipline edici ve ritüelistik mekânlar olarak değerlendirmesini sağlar. Müzelerin bu disipline edici yapısı, Duncan'a göre diğer bir yandan onların eleştirel potansiyelini artırmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse modern müzeler tam da Aydınlanma geleneğinden doğdukları için, modernizmin sorunlu kavramlarını eleştirmek, tartışmak ve hatta ihlal etmek için en uygun yerlerdir. Bu çerçevede müzeler, yalnızca geçmişi anlatan mekânlar olmaktan çıkar; farklı tarihsel anlatıların sorgulanabileceği ve yeniden inşa edilebileceği dinamik alanlar hâline gelir.

Sonuç: Müzeolojik Zamana Eleştirel Bir Bakış

Michel Foucault'nun *heterotopya* kavramı, mekânları yalnızca fiziksel varlıkları üzerinden değil, toplumsal işlevleri bağlamında analiz etmemize olanak tanıırken, *heterokroni* kavramı, bu mekânların zamanla olan ilişkisini eleştirel bir perspektiften değerlendirmek için verimli bir başlangıç noktası oluşturur. Foucault'nun tanımladığı üzere müzeler ve kütüphaneler, geçmişi biriktiren, zamanı donduran ve yeniden düzenleyen mekânlar olarak

heterokronik heterotopyalar arasında yer alır. Ancak (geçmiş) zamanı biriktirme özelliği müzelere modern müzeolojik düşünceyle atfedilir. Modern müzeler, zamanla doğrudan ilişkili temsil mekanizmaları olarak şekillenirken; modern müzelerde ortaya çıkan “müzeolojik zaman” sergiler aracılığıyla görselleştirilip temsil edilmeye başlanır.

Bu makale ile eleştirel bir şekilde tartışılmaya açılmak istenen, zaman kavramının müzeye içkin, doğrudan var olan bir fenomen olmaması değil; sosyal olarak inşa edilen müzeolojik zamanın küratöryel tercihler doğrultusunda şekillenen bir kurgu, bir yapıntı olmasının ötesinde, müze zamansallığının çoğunlukla şimdiden geçmişe dönük tek yönlü olarak tahayyül edilip heterokronik bir heterotopya olarak değerlendirilen müzenin geleceğe dönük bir zaman yönelimini dışarıda bırakıyor olmasıdır. Bu türden sorgulamaların açıklamaları ve cevaplar sunmaktan ziyade birçok yeni soruyu ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Bu sorulardan kritik birkaç tanesini sıralama gerekirse:

- Müzelerin modern dönemde tabii olduğu eski eser mezarlıkları olması eleştirisinin ötesine geçilerek yalnızca geçmişin değil, geleceğin tahayyüllerinin de sergilendiği ve dinamik bir şekilde tartışıldığı zaman laboratuvarları hâline nasıl getirilebilir?
- Müzeler, geçmiş ve şimdinin yanı sıra geleceği de kapsayarak, zamansal gerilimler ve çatışmalar üreten heterotopik mekânlar olarak nasıl kurgulanabilir?

- Müzeolojik zamanın geçmişe dönük tek yönlü yapısına zamanın iki yönlü yapısını kapsayacak şekilde nasıl ve hangi araçlarla üretilebilir?
- Müze, geçmişini inşa ettiği gibi, geleceği de inşa eden bir mekâna dönüşebilir mi?

Sonuç olarak, müzeolojik zaman, müzelerde zamanın yapılanması ve müzelerin zamansallığının eleştirel bir bakışla yeniden değerlendirilmesinin verimli düşünsel açılımlar sunma potansiyeli taşıdığı ve bu potansiyelin müzeciliğin geleceğini ve eleştirel müze teorisinin nasıl dönüşebileceğini tartışmaya açmak açısından kritik bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adorno, T. (1967) 'Valery Proust Museum' pp. 173-185 in *Prisms*, Cambridge Mass.: MIT Press.
- Abt, J. (2006). The Origins of the Public Museum. *Museum Studies Journal*, 12(3), 45-67.
- Artun, A. (2012). *Sanat Müzeleri Müze ve Modernlik*. İletişim Yayınları.
- Batkin, N. (1997). Conceptualizing the History of the Contemporary Museum: *On Foucault and Benjamin*. *Philosophical Topics* 25 (1).
- Belge, R., Siyavuş, A. E. (2024). "Kentsel Heterotopya: İstanbul'un Farklı ve Öteki Mekânları", *Coğrafya Dergisi*, 48, ss. 175-192.
- Bennett, T. (1988). "The exhibitionary complex", *New Formations*, Vol. 4, 73-102.
- Bennett, T. (1995). *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. Routledge.
- Crimp, D. (1993). *On the Museum's Ruins*. MIT Press.
- Duncan, C. (1995). *Civilizing Rituals: Inside Public Art Museums*. Routledge.
- Foucault, M. (1966). *Les mots et les choses: Une archéologie des sciences humaines*. Gallimard.
- Foucault, M. (1984). "Des espaces autres". *Architecture, Mouvement, Continuité*, (5), 46-49.
- Foucault, M., Miskowiec, J. (1986). "Of Other Spaces". *Diacritics*, 16(1), 22-27. <https://doi.org/10.2307/464648>
- Foucault, M., Hurley, R. (1998). *Different Places in Aesthetics, Method, and Epistemology*. (Ed. James D. Faubion), ss.155-186.
- Foucault, M., Boysan, B. ve Erksan, D. (2012). "Öteki Mekânlara Dair". *Defter Dergisi* <https://defterdergisi.wordpress.com/2012/11/05/sayi-4/>
- Foucault, M, Ergüden, I. (2021). "Başka Me-kanlara Dair". *Özne ve İktidar /Seçme Yazılar 2*. Ayrıntı Yayınları.
- Greenhill, E. H. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. Routledge.
- Hetherington, K. (2011) "Foucault, the Museum and the Diagram", *The Sociological Review*, Vol 59(3): 557-475.
- Hetherington, K. (2015). "Foucault and the Museum". In *The International Handbooks of Museum Studies* (Ed. S. Macdonald and H. Rees Leahy). <https://doi.org/10.1002/9781118829059.wbihms102>
- Hooper-Greenhill, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. Routledge.
- Hudson, K. (1998). *Museums of Influence*. Cambridge University Press.
- Johnson, P. (2006). "Unravelling Foucault's 'different spaces'". *History of the Human Sciences*, 19(4), 75-90. <https://doi.org/10.1177/0952695106069662>
- Lord, B. (2006) "Foucault's Museum: Difference, Representation and Genealogy", *Museum and Society*, Vol. 4 (1): 1-14.

- Macleod, S., Hanks, L., Hale, J. (2012). *Museum Making: Narratives, Architectures, Exhibitions*. Routledge.
- Marstine, J. (2006). *New Museum Theory and Practice: An Introduction*. Blackwell Publishing.
- Mugg, J., Malhotra, A. (2011). "Heterotopia in Medical and Cultural Contexts". *Journal of Social Medicine*, 15(2), 67-83.
- Murray, D. (2009). "Foucault and the Institution of Museums". *Critical Inquiry*, 35 (4), 123-148.
- Preziosi, D. (2009). *The History of Art History*. Oxford University Press.
- Reeve, J., Woolard, L. (2006). *Museums and the Public Sphere*. Routledge.
- Sohn, H. (2008). "Space and Time in Heterotopia". *Urban Studies*, 46(3), 41-58.
- Vergo, P. (Ed.) (1989) *The New Museology*, London: Reaktion Books.
- Witcomb, A. (2003) *Re-Imagining the Museum: Beyond the Mausoleum*, New York: Routledge.